

ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Необхідною складовою роботи вчителя іноземної мови є зіставний аналіз мовних явищ. Зіставним (контрастивним) аналізом називається синхронно-порівняльне дослідження кількох мовних систем на основі однієї моделі опису [1]. В сучасній лінгводидактиці зіставний аналіз є предметом наукового інтересу багатьох вчених. М.П.Кочерган та В.Н.Вагнер відзначали його важливість для формування загальнолінгвістичної компетенції майбутнього вчителя іноземних мов.

Для потреб професійної діяльності зіставляються одиниці різних мовних рівнів з метою виявлення подібних і відмінних рис та прогнозування на підставі такого порівняння випадків міжмовної інтерференції і позитивного переносу. Навички зіставного аналізу сприяють розширенню компетенції вчителя іноземних мов, оволодінню технологією вивчення мови, формуванню методів самостійного опанування знань.

Міжмовне порівняння можна використовувати як прийом у навчанні іноземної мови, але в цьому випадку шляхом попереднього аналізу вчитель визначає межі, в яких цей прийом застосовується на уроці та в процесі індивідуального опанування матеріалу. Якщо зіставлення мов проводиться в лінгводидактичних цілях, необхідно враховувати такі принципи:

1. Зіставне дослідження для потреб навчання іноземної мови треба проводити в синхронії (факти діакронії не мають відношення до формування навичок іноземного мовлення).
2. Контрастивний аналіз у лінгводидактичних цілях повинен охоплювати ті явища, які входять до навчальних програм, бути достатньо

простим і зрозумілим як викладачам, так і студентам.

3. При проведенні зіставного аналізу необхідно визначати роль рідної мови у вивченні іноземної - в одних випадках рідна мова полегшує вивчення іноземної (фацилітація), в інших - стає на перешкоді (інтерференція), в третій є нейтральною. Трапляються також випадки, коли учень спілкується не літературною мовою, а зіставляє з іноземною мовою територіальний діалект. Звичайно, тоді треба враховувати особливості територіальних діалектів, тому що типові помилки учнів, які користуються різними діалектами, будуть відрізнятися.

З метою фіксації явищ, які полегшують або стають на перешкоді засвоєнню іноземної лексики, розрізняють такі поняття:

1. Методично релевантна подібність - стимулює позитивне перенесення навичок рідної мови на іноземну мову, тобто породжує фацилітацію. Наприклад, для українця, який вивчає англійську мову, природним буде порядок слів в англійському словосполученні cold water, тому що в рідній мові цей порядок зберігається - холодна вода. Ця подібність полегшує засвоєння українцями англійської мови.

2. Методично нерелевантна подібність - не стимулює позитивного перенесення навичок. Так, якщо порівнювати системи дієслів в англійській та українській мовах, ми виявимо, що вони існують в обох мовах. Однак за цією подібністю ховаються значні відмінності у формі, семантиці та функціях дієслів в англійській і українській мовах.

3. Методично релевантна відмінність може спричинити міжмовну інтерференцію. Наприклад, на відміну від української мови, в англійській мові числівник "million" у сполученні з кількісними числівниками вживається в однині: один мільйон - one million; два мільйони - two million.

Ця різниця у взаємодії з психологічним законом переносу навичок може спричинити міжмовну інтерференцію, тому помилки типу two millions часто зустрічаються в англійській мові українців.

4. Методично нерелевантна відмінність не спричиняє міжмовної інтерференції. Вона виявляється тоді, коли в іноземній мові немає одиниць, які є суттєвими для рідної мови. Так, для англійця, який вивчає українську мову, методично нерелевантною відмінністю буде відсутність артиклю в українській мові: хлопчик - a boy, the boy - ця відмінність не породжує мовної інтерференції в українській мові. На цьому прикладі стає зрозуміло, що одна й та ж сама міжмовна відмінність є методично релевантною для носіїв однієї мови і нерелевантною для носіїв іншої. Для українця, який вивчає англійську мову, наявність в ній означеного та неозначеного артиклів є методично релевантною відмінністю.

Поділ міжмовних подібностей і відмінностей на методично релевантні і нерелевантні має велике практичне значення - він дозволяє

використовувати результати зіставного аналізу для створення науково обґрунтованих систем вправ, підручників, навчальних посібників і програм.

Найактуальнішою проблемою вивчення іноземної мови залишається засвоєння лексичного матеріалу, адже лексико-семантична система кожної мови є унікальною, відмінною від лексико-семантичних систем різних мов, що відбиває особливості дискредитації світу носіями різних мов. Зіставний аналіз лексичних одиниць та їх відповідників дозволяє виявити ті труднощі, з якими доведеться зіткнутися вчителю в процесі семантизації цих одиниць.

Лексико-семантична система кожної мови охоплює рівні значень, лексем, лексико-семантичних груп та лексико-семантичних полів. Найбільш продуктивним у плані зіставного аналізу для потреб викладання є аналіз лексико-семантичних груп та окремих лексем у складі цих груп. Як правило, лексика, що вивчається на певному етапі, об'єднується за тематикою в лексичні мікротеми, які є складовими частинами більш ємних угруповань - лексико-семантичних груп.

Основною метою зіставного аналізу матеріалу уроку є перш за все аналіз тих лексем, які утворюють систему (об'єднані спільною семою або мають однакову структуру) [3]. Зіставлення окремих лексем передбачає виявлення повних еквівалентів, часткових еквівалентів та безеквівалентної лексики. Важливим при цьому є виявлення характеру відношень в кожному конкретному випадку. Якщо значення порівнюваних лексем є семантично тотожними (симетричними), констатуються відношення включення - повна еквівалентність. Як правило, однаковий об'єм значень в різних мовах виявляють терміни, назви об'єктів флори і фауни, деяких предметів загального вжитку. Найбільш економним способом семантизації таких одиниць на занятті з іноземної мови є переклад.

Часткові еквіваленти характеризуються семантичною асиметрією, об'єми значень таких одиниць перетинаються. Зіставлення семантично асиметричних одиниць передбачає виявлення семантики, яка залишається за межами частини, що збігається, і визначення природи семантичних відмінностей та їх об'єму.

Так, при семантизації лексичних одиниць із незначними відмінностями, доцільно дозволяти учням самостійно визначити характер таких розбіжностей, звертаючи увагу на різне сприймання позамовної діяльності мовними колективами. При цьому виділяються такі особливості мовної свідомості, яка може:

1) здійснювати різну диференціацію понять: витязь - knight, hero; погляд - glance, look;

2) виділяти або не виділяти узагальнююче (родове) поняття - гіперонім: пор. укр. взуття - черевик, англ. shoes - shoe/s;

3) по-різному виражати множину і збірність: морква, морквина, дві морквини – carrots, a carrot, two carrots;

4) по-різному розподіляти елементи змісту: пор. говорити, розмовляти, розповідати – to speak, to say, to talk, to tell.

Необхідно також звертати увагу учнів на вплив типу мови на утворення похідних слів. Оскільки українська мова належить до синтетичних мов, в ній утворюється більша кількість одиниць зі спільною основою, які є засобами диференціації одного поняття: пор. to ask – попросити, випросити; to speak – говорити, свідчити.

Окремо виділяються англійські післялоги (post positives) й відповідні українські префіксальні утворення та зіставляються значення, які вони передають: пор. to fall together – співпадати, to fall out – випадати, to fall off – опадати; to come through – проходити, to come out – виходити, to come round – обходити.

У таких випадках доцільно дозволити учням самостійно визначити роль післялогів, які входять до ЛСТ, що вивчається, та порівняти їх значення із лексико-семантичною роллю префіксів в рідній мові.

Особлива увага звертається на безеквівалентні лексеми (лакунізовану лексику), яка охоплює міжмовні (або міжкультурні) лакуни.

Міжкультурні лакуни не зустрічаються або зустрічаються в іншому вигляді у представників іншої лінгвокультурної спільності. До них належать такі одиниці:

- реалії, наявні в одній культурі, але відсутні в іншій (типу трембіта в українській мові та lollipop-lady в англійській мові);

- реалії, які наявні в обох культурах, але розрізняються будь-якою ознакою (наприклад, в англійській мові a maple leaf є символом сили та стійкості, а в українській культурі кленовий лист символізує самотність);

- реалії, які мають інтернаціональний характер, але відрізняються національним наповненням (так, українській рушник має англійський відповідник towel, але в українській мові він символізує гостинність, а в англійській мові позначає лише утиральник);

- реалії, які мають різну назву в 2-х мовах (рос. Бородинское сражение має відповідник у французькій мові Битва під Москвою);

- реалії, в яких спостерігається значеннєва (змістова) неадекватність однаково названих деталей (словосполучення English humour в англійській мові має позитивну конотацію, а англійський гумор в українській мові позначає специфічний, малозрозумілий жарт).

Необхідно також виділяти мовні особливості лакун (лінгвокультурем) в історико-семантичному плані.

З історико-семантичного погляду виділяються:

- власне реалії (при існуючих референтах: укр. коломийка, постоли, англ. Boxing Day, Halloween);

- історичні реалії - семантичні архаїзми, які внаслідок зникнення референтів входять до семантично дистантної лексики. Вони вміщують фонові знання культурної спадщини і, крім національного, для них характерний хронологічний колорит: укр. смерд, зелені хлопці (“опришки”), англ. the Black and Tans (“чорно-руді” - англійські каральні загони в Ірландії в 1920-1923 рр.).

Поділ лексичного матеріалу на повні, часткові еквіваленти та безеквівалентну лексику дозволяє говорити про різні способи її семантизації:

- переклад є найбільш економним способом семантизації у випадку повної еквівалентності або незначної асиметрії семантичних об’ємів зіставлюваних одиниць (пор. англ. an uncle; дядько та західноукр. – вуйко, стрийко);

- переклад із поясненням лексичного значення. В залежності від характеру відмінностей додаються короткі пояснення значень слова. Так, при семантизації дієслова to ask потрібно зазначити, що ця одиниця об’єднує компоненти “запитувати” і “просити”;

- переклад з елементами зіставного аналізу і мовним коментарем застосовують у випадках складного перехрещення значень лексичних одиниць. Одним із прикладів є встановлення семантичного співвіднесення між дієсловами виступати і to perform. Дієслово to perform може бути перехідним і неперехідним та має інший об’єм значення: “виконувати завдання”, “ставити”(п’єсу), “виступати” (на сцені). Дієслово “виступати” відповідає англійському to perform тільки в останньому значенні. При вивченні цього дієслова необхідно навести інші значення дієслова “виступати” – “to speak”, to have a speech, to second / oppose (proposal);

- наведення типових ситуацій, до яких входять характерні для даної ЛСГ одиниці. Існують одиниці з великим набором сем, тому коментувати усі значення дуже складно (good, bad, nice). В такому випадку доцільним є лише наведення типових словосполучень (сильна людина – a strong person, сильний дощ – a heavy rain, сильна нежить – a bad cold (in the head));

- тлумачення значення, пояснення рідною мовою або наочна семантизація використовуються для вивчення безеквівалентної лексики.

Для закріплення лексики, яка семантизується шляхом зіставного аналізу, рекомендуються такі види вправ:

1. Утворити словосполучення з англійськими словами, які відповідають одній лексичній одиниці в українській мові: отримувати – to get, to receive, to obtain; отримати наказ – (to receive an order); отримати визнання – (to obtain recognition); отримати перевагу – (to get the better) та інше.

2. Скласти речення зі словосполученнями, що належать до даної ЛСГ: to receive a letter / one’s salary; to obtain experience / information; to get fame / an advantage.

3. Вставити в подані речення:

а) слова, які відрізняються від вихідних слів об'ємом значень: can, may, to be able: He is old, but still... (able). It is so dark that you... see nothing (can). He... miss the train (may).

б) пароніми типу emotive / emotional: He is an... person (emotional). In newspaper we observe the... use of language (emotive). Look! What an... issue! (emotional / emotive).

4. Перефразувати речення, вживаючи компоненти ЛСГ: to essay, to try, to attempt, to seek:

- Will you try an effort to do this job? (use attempt in answer).

- Test the quality of this product (use essay in answer).

- Try to find a right answer (seek).

Досвід роботи вчителя іноземних мов показує, що, оскільки міжмова асиметрія існує на всіх мовних рівнях, зіставний аналіз потрібно проводити з самого початку навчання. Якщо в людини, яка вивчає мову, не сформовані навички зіставного аналізу, можуть виникнути неправильні асоціації, що призводить до стійких лексичних помилок. Саме тому системне зіставлення лексики в лінгводидактичних цілях повинне стати необхідною складовою роботи вчителя іноземних мов. Вправи, створені в результаті контрастивного аналізу, мають на меті закріплення матеріалу, що системно подається в уроці, та виявлення міжмовних невідповідностей.

Література:

1. Вагнер В.Н. Способы семантизации лексики при лингвоориентированном преподавании целевого языка (русского языка англоговорящим) // Проблемы зіставної семантики. Збірник наукових статей. Випуск 5. / відповідальний редактор Кочерган М.П. - К.: КДЛУ, 2001. - С. 190-193.

2. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти. - К.: Видавничий центр "Академія", 1999.

3. Юсупов У.К. Сопоставительная лингвистика как самостоятельная дисциплина // Методы сопоставительного изучения языков. - М.: Высшая школа, 1988. - С. 6 - 11.